

ELIDEGENEDÉS ÉS EMANCIPÁCIÓ

Karl Marx és a Gazdasági-filozófiai kéziratok

Szerkesztették:

Fülöp Nóra, Csurgó Dénes, Nemes Domonkos,
Lafferton Sára, Marosán Bence Péter, Nagy Kristóf,
Jemeljanov Kathrin Sharon, Domschitz Mátyás

L'Harmattan

A kötet megjelenését a TEK baráti Kör Egyesület
és magánszemélyek támogatták.

Főszerkesztő: Marosán Bence Péter

© Szerkesztők, szerzők, 2016

© L'Harmattan Kiadó, 2016

ISBN 978-963-414-121-1

L'Harmattan France
5-7 rue de l'École Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Tartalom

<i>Köszönetnyilvánítás</i>	7
<i>Előszó</i>	9

I. Elidegenedés és eldologiasodás

HELLER ÁGNES: <i>Elidegenedés, fetisizmus, eldologiasodás fogalmai</i> <i>Marx filozófiájában</i>	15
MIKLÓS TAMÁS: <i>Idegenben. Megjegyzések a Gazdasági-filozófiai kéziratok</i> <i>elidegenedéselméletéhez</i>	24
BALÁZS GÁBOR – LOSONCZ MÁRK: <i>Az érték, az áru,</i> <i>a munka – és ellenségei</i>	38
BÖCSKEI BALÁZS: <i>Elismerés és eldologiasodás</i>	47

II. Kommunizmus

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: <i>A kommunizmus az állítás</i> <i>mint a tagadás tagadása</i>	59
MAROSÁN GYÖRGY: <i>Van-e jövője a kommunizmusnak?</i>	74
NAGY DÁNIEL GERGELY: <i>Karl Marx kommunizmusképe</i> <i>a Gazdasági-filozófiai kéziratok tükrében</i>	85
CZÉTÁNY GYÖRGY: <i>A „közös” kategóriája A német ideológiában</i>	94

III. Kritika

KIS JÁNOS: <i>Marx és a liberalizmus</i>	103
SZÉKELY LÁSZLÓ: <i>Marx és tanítása Palágyi Menyhért szemüvegén keresztül</i> <i>és a Gazdasági-filozófiai kéziratok</i>	132
SZITÁS PÁL: <i>Arendt Marx-kritikájáról</i>	141
AMELIE LANIER: <i>A történelmi materializmus mint elméleti tévút, mint</i> <i>gyakorlati zsákutca és a szocialista államok legitimációs módszertana</i> . . .	148

Köszönetnyilvánítás

A jelen kötet nem jelenhetett volna meg a Társadalomelméleti Kollégium Öregdiákjai, valamint Győri Sándor, Győri Mária és Hámor Péterné Friedmann Ibolya nagyvonalú támogatása nélkül. A szerkesztők ezúton is szeretnének köszönetet mondani felajánlásaikért.

A konferencia megszervezéséért kiemelt köszönet illeti Szarka Alexandrát.

SZÉKELY LÁSZLÓ¹

Marx és tanítása Palágyi Menyhért szemüvegén keresztül és a *Gazdasági-filozófiai kéziratok*

1. Bevezetés

1908-ban – tehát még jóval 1917 előtt – a *Magyar Társadalomtudományi Szemle* című folyóiratban Palágyi Menyhért ötrészes tanulmányt jelentetett meg *Marx és tanítása* címmel,² amelyet azután különlenyomatként könyvformában is kiadtak.³ A mű Marx tanainak kritikai elemzését nyújtja, és e kritika lényegét abban ragadhatjuk meg, hogy *kihívást fogalmaz meg a történelemfilozófus és társadalomtudós Marx-képpel szemben: e Marx-képet igyekszik lebontani* (ma divatos szóval „dekonstruálni”), mégpedig nagyon hasonló módon, mint amivel Marx ideológiakritikájában találkozhatunk.

A jelen tanulmány ismerteti e Marx-kritika alapgondolatát, majd megpróbálja annak heurisztikus erejét fölmutatni. Végül Marx antropológiájával foglalkozik Palágyi Marx-kritikájának szemszögéből.

2. A társadalomtudós Marx képének „dekonstruálása”. Marx tanainak babeuvista-blanquista mozzanata

Palágyi Marx elemzésének történelemfilozófiai kiindulópontja a nagy francia forradalom kettős természetére vonatkozó elképzelése.⁴ Eszerint e forradalom *egyrészt* meghatározó szerepet játszott az egyetemes történelmi haladásban, mivel az újkori európai polgári társadalmak és a polgári berendezkedésű nemzetállamok 19. századi dinamikus fejlődése alapvetően e forradalom ösztönző hatásának köszönhető,⁵ *másrészt* ugyanezen forradalom közegében jelenik meg a kibékíthetetlen osztályharcnak és az osztálygyűlöletnek az az ideológiája, mely

¹ A szerző az MTA BTK Filozófiai Intézetének munkatársa, aki ezúton mond köszönetet az Országos Tudományos Kutatási Alapnak, amely a K 104643 OTKA-számon támogatta a jelen tanulmány megszületését.

² Palágyi 1908.

³ Palágyi 1909.

⁴ Palágyi 1909. 49–53.

⁵ I. m. 51–53.

– az emberiség végleges felszabadításának jegyében – éppen e forradalom nagy művének, „az újkori polgárosultság”-nak elsorvasztására tör.⁶

Mindenek nyomán Palágyi szerint Marx nem egyszerűen ismeretelméleti vagy teoretikus hibát követett el osztályharc- és forradalomelméletének, valamint „kritikai gazdaságtan”-ának megalkotásakor. Teoretikus hiba elkövetéséhez ugyanis Marxnak kívülről, elméleti távolságtartással kellett volna szemlélnie 1843–1844-es ott-tartózkodása alatt az akkori párizsi társadalmat és különösen Párizs forradalmi köreit. Valójában azonban – állítja Palágyi – e Párizs osztályharcos, babeuvista-blanquista politikai-értelmiségi köreinek szellemisége Marxt mind személyiségében, mind gondolkodásában örökre magával ragadta.⁷ Így rekonstrukciója szerint Marx nem Hegel és Feuerbach filozófiájának, valamint a francia utópisták tanainak tanulmányozásával jutott el elméletéhez.⁸ Amit tett, az valójában az volt, hogy Hegel és Feuerbach hű követőjeként, a német spekulatív szellem és az ugyancsak német „Wissenschaftlichkeit” jegyében, ezek jó érzékű művelőjeként,⁹ történelemfilozófiai teóriává általánosította a kibékíthetetlen osztályharc és a jövőbeni megváltó forradalom képzetét: két olyan eszmét, amely az akkori jellegzetes francia körülményekhez kötődött. Palágyi szavaival: Marx elmélete az akkori „francia életviszonyokból, a francia társadalmi állapotokból, a nagy francia forradalom lidércszerű megújulásából sarjadzik ki”.¹⁰

E kritika ugyanakkor nem állítja azt, hogy Marx blanquista összeesküvővé vagy a titkos társaságok keretében előkészítendő forradalom teoretikusává vált volna.¹¹ Történelmi szerepét ehelyett abban látja, hogy a társadalmi elégedetlenségből spontán módon fakadó babeuvista-blanquista radikalizmust filozófiai elmélet keretében fogalmazta újra, s ennek részeként a vágyott forradalmat mint a munkásosztály „történelmi küldetés”-ének tárgyát állította követői elé. Marx blanquizmusa tehát Palágyi szerint nem az összeesküvések szervezését, de nem is azok teoretikus előkészítését jelentette. Rekonstrukciójában e történelemfilozófiai blanquizmus lényegét elsősorban a kibékíthetetlen osztályharc elmélete képezte, valamint az, hogy kontextusában a német munkásmozgalmár történelmi szükségszerűségként mutathatta föl a magántulajdon – és ezzel a polgári társadalom – fölszámolására irányuló, nem csupán a politikai hatalmat megváltoztató, hanem a múlt társadalmi berendezkedését is gyökeresen eltörlő jövőbeli radikális társadalmi forradalmat. „Politikai forradalmat csinálunk-e, vagy társadalmi?” – hangzott a blanquista beavatási szertartás 15. kérdése, melyre a kötelező válasz

⁶ I. m. 51.

⁷ I. m. 60–71.

⁸ I. m. 68.

⁹ Vö. pl. i. m. 20, 27, 35–38, 41–43, 75–76, 98–99.

¹⁰ I. m. 68.

¹¹ I. m. 58–59.

természetszerűleg az volt, hogy „társadalmi”-t.¹² S Palágyi olvasatában Marx elmélete éppen a társadalmi forradalomnak és az ennek nyomán létrejövő új, igazságos, magántulajdon nélküli társadalomnak ezen babeuvista-blanquista képzetét transzformálja történelemfilozófiai eszmévé, megalkotva „az utolsó, a nagy”, a „mystikus és megváltó”¹³ forradalom történelemfilozófiai mitológiáját.¹⁴

Mindez pedig a magyar filozófus szerint nemcsak az Engelsszel közösen írt *Kommunista kiáltványra*, hanem Marx jellegzetes nagy művére, *A tőkére* is igaz. Kritikájának kontextusában ezen utóbbi sem tudományos munka, hanem a forradalmi agitáció eszköze tudományos köntösben. Funkciója, hogy biztosítsa a magántulajdont megszüntető jövőbeli munkásforradalomra vonatkozó tanítás fönntarthatóságát egy olyan korszakban, amikor az ezen forradalmi eszmének forrásául szolgáló sajátos társadalmi viszonyok örökre elmúltak.¹⁵

3. A marxizmus szükségszerű elhalására vonatkozó tézis és Palágyi Marx-kritikájának motivációja

Csakhogy a forradalmi tanítás és az európai történelem örökre letűnt forradalmi korszaka közötti ellentmondás ezen (Palágyi által is elismerten zseniális) föloldásának, azaz a bizonytalan jövőbe tolt, de „tudományosan” szükségszerűként fölmutatott válságnak és forradalomnak eszméje is eredménytelennek bizonyult – állapítja meg Palágyi. A „parlamenti élet mindenképpen csak lejtő, melyen haladva a német socialis demokratia egyre inkább távolodik a marxismustól” és a német szociáldemokraták „egyre jobban beléolvadnak a meglévő társadalom politikai életfolyamatába”.¹⁶ „Ne ámítson el tehát senkit, ha a német sociális demokrata párt Marxra esküdni látszik”,¹⁷ mert ha „Marx doctrinái ott szerepelnek a német socialis demokratia elméleti programjában, akkor ebben nem a marxizmusnak valamely sikerét, hanem inkább annak eltemettetését kell látnunk.”¹⁸

Ám ha Palágyi véleménye szerint e forradalomelmélet immár minden talaját elveszítette, és elhalásra van ítélve, akkor mi értelme van annak a szenvedélyes Marx-kritikának, melyre vállalkozik? Válasza e kérdésre kettős. Egyrészt attól tart, hogy nyugati bukása ellenére ez az elmélet Magyarországon káros befolyással

¹² I. m. 67, vö. még 82–83

¹³ I. m. 41.

¹⁴ Uo., illetve vö. még i. m. 57–58.

¹⁵ I. m. 47–48, 106–110, 112.

¹⁶ I. m. 115.

¹⁷ I. m. 127.

¹⁸ I. m. 128–129.

bírhat a politikai életben és a társadalmi konfliktusok kezelésében.¹⁹ Másrészt célja az, hogy Marx kritikáján keresztül az általa „igazi”-nak nevezett szocializmus érvényesülését segítse elő.²⁰ S bár ezt kifejezett módon sehol sem mondja ki, művének néhány részletéből közvetve kiderül, hogy az igazi szocializmuson egyfajta *Lassalle-féle*, a polgári társadalom koherenciájának megőrzésére, a társadalmi osztályok közötti súrlódások csillapítására törekvő, a polgári társadalomba és annak parlamentáris politikai rendszerébe integrálódott munkásmozgalmat ért.²¹

4. A Palágyi-féle kritika heurisztikus ereje és az 1917-es szentpétervári hatalomátvétel

Mármost – hogy egy marxi terminológiával éljünk – az Elbától nyugatra elterülő Európa munkásmozgalmának története (a Komintern-pártok itt-ott kétségen kívül megfigyelhető időleges térnyerésétől eltekintve) pontosan követte Palágyi előrejelzését. Ami a volt Orosz Birodalom határa és az Elba közötti régiót illeti, ennek története is összhangban volt predikciójával: az első világháború végét követő zavargásokat nem számítva itt sem volt valódi készség a proletárforradalom eszméjének befogadására, s a Komintern-pártok csak a Vöröshadsereg támogatásával megvalósított terror által voltak képesek hatalomra jutni.

Ami Oroszországot illeti, az ottani történések Palágyi Marx-kritikájának kontextusában – szemben Rosa Luxemburg véleményével²² – nem minősíthetők egyszerűen a marxizmus Lenin általi jakobinista-blanquista eltorzításából vagy félreértéséből fakadó következményeknek. Palágyi perspektívájából tekintve Lenin valójában nem tett mást, mint hogy Marx tanításának babeuvista-blanquista – tehát nem jakobinista! – eredetű osztályharcos-forradalmi mozzanatát zseniálisan aktivizálta egy olyan korszakban, amikor az 1848 előtti párizsi viszonyok immár több mint fél évszázada tovatűntek, és amikor a Marx által teoretikusan jövőbe tolt proletárforradalomnak ugyancsak *Marx által állított előfeltételei sem* voltak jelen.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy bár rámutatott a marxi forradalomelmélet babeuvista-blanquista magjára, még maga Palágyi sem érzékelte a benne rejlő igazi veszélyt. Még az ő fantáziája is kevésnek bizonyult (és 1908-ban valószínűleg nem is lehetett senki, akinek elég lett volna) annak elképzelésére, hogy a proletárforradalom marxi tana a forradalmak örökre tovatűnő történelmi korszaka után alkalmassá tehető arra, hogy követői fölszámolják a polgári vi-

¹⁹ I. m. 96.

²⁰ I. m. 154.

²¹ I. m. 57, 118–120.

²² Luxemburg 1904. 487–489.

szonyokat. Arra, hogy a társadalmi stabilitás átmeneti megingását kihasználva, egy olyan társadalmi környezetben, amely a kifejlett tőkés viszonyok hiánya miatt Marx elmélete szerint éppen hogy éretlen még a proletárforradalomra, *ne csupán megragadják a hatalmat* egy maguk által is proletárforradalomnak hitt, előre megszervezett fölkelésben, hanem emberek millióinak életét tönkretévő *stabil rendszert* hozzanak létre.

Másik oldalról viszont a marxizmus nyugati története mellett a szovjet rendszer látványos bukása is összhangban van Palágyi Marx-kritikájával. Hiszen ha e „forradalmi” rendszer egy olyan világmegváltást hirdető filozófiai doktrínán alapuló történelmi erőszaktevés következménye volt, mely doktrína az 1830 és 1848 közötti Párizs örökre tovatűnt forradalmi érzületét testesítette meg, akkor az ezen doktrína alapján kikényszerített rendszernek mint történelmileg alaptalannak – úgy, ahogyan ez ténylegesen történt is –, előbb vagy utóbb szükségképpen el kellett buknia.

5. A Palágyi-féle Marx-kritika hiányossága: az eszmetörténet társadalmi kontextusának ignorálása

A Marx elméletében iskolázott olvasó számtalan félreértést vagy felületességet vehet Palágyi szemére. Így például Palágyi nyilvánvalóan *félreérti* – vagy *szándékosan karikírozza* – Marx gazdaságelméletét. E problémás mozzanatok azonban csak másodlagosak, és nem befolyásolják alapvetően azt a Marxról nyújtott Palágyi-féle képet, amely a német munkásmozgalmárt nem teoretikusként, hanem tanait teoretikus formában megfogalmazó zseniális (még az antimarxista társadalomtudósok egy részét is megtévesztő) forradalmi agitátorként állítja elénk, és amely mint ilyen Marx tanainak lehetséges releváns értelmezése. Ezen alapkoncepció szempontjából csupán *egyetlen* komoly hiányosságot fedezhetünk föl Palágyi Marx-elemzésében. Azt viszont pont azzal kapcsolatosan, amit a marxizmus korhoz kötöttségéről és társadalmi alapjainak elvesztéséről ír, és amely tekintetében az előbbieken éppen kritikájának heurisztikus erejére mutattunk rá.

Nevezetesen, amikor Palágyi Marx elméletét az 1830–1840-es évek párizsi társadalmi viszonyaiból származtatja, ennek során csak *ideológiatörténeti, eszmei tényezőket* hangsúlyoz, és nem veszi figyelembe a társadalmi hierarchia alacsonyabb szintjein elhelyezkedő csoportok, így különösen a városi munkások, *kiszolgáltatott, nyomorúságos* helyzetét, valamint azt a *kegyetlen megtorlást*, amellyel az ebből fakadó elégedetlenség kifejeződésére a vagyonos elemek kezében lévő politikai hatalom már a forradalmi konvent idejében is rendszeresen válaszolt. Nem látja – *vagy nem akarja látni* –, hogy az, amit ő nemes egyszerűséggel az osztálygyűlölet ideológiájaként tárgyal, nem pusztán eszmei fejlemény, hanem

már Babeuf esetében is az imént említett viszonyok fölött érzett erkölcsi fölháborodásból fakad. Továbbá Marx-rekonstrukciója annyiban egyoldalú, hogy *e rekonstrukcióval szemben a proletárforradalomra vonatkozó marxi tanításnak magja nem annyira a kibékíthetetlen osztályharc elmélete, mint inkább az a nyomormitológiának nevezhető tézis, miszerint a polgári társadalomban objektív okok miatt – minden szubjektív emberi szándéktól függetlenül – elkerülhetetlen a tömeges nyomor.*²³ A nyomortényező figyelembevételével Palágyi nemcsak megállapíthatta volna, hanem magyarázatot is adhatott volna arra, hogy 1848 után miért veszett el a forradalmi törekvések és teóriák társadalmi alapja, hiszen e korszak legszembetűnőbb mozzanata a nyugat-európai társadalmakban éppen a tömeges nyomor és kiszolgáltatottság enyhülése volt, azaz a marxi nyomormitológia már akkor látványosan megbukott. S ha e tényezőt figyelembe vette volna, talán az is láthatóvá válhatott volna számára, hogy az európai fejlődés perifériáján vagy más régiókban, ahol egyik oldalról *a nyomor és a kiszolgáltatottság*, másik oldalról a nyomor miatti tiltakozás *kíméletlen elnyomása* továbbra is jellemzi a társadalmi körülményeket, fogékonyság alakulhat ki a marxi tanítás e nyomormitológiája és az elkerülhetetlen proletárforradalom ezen alapuló elmélete iránt.

6. Palágyi Marx-képe és a Gazdasági-filozófiai kéziratok

E fönti problémánál filozófiailag ugyanakkor izgalmasabb a most ismerttetett Palágyi-kritika és az annak megszületésekor még ismeretlen *Gazdasági-filozófiai kéziratok* viszonya.

Először is a Gazdasági-filozófiai kéziratok (GFK) Marx párizsi éveiben született, amikor is Palágyi szerint Marxot egész életére magával ragadta a magántulajdont eltörlő, a társadalmat megváltó proletárforradalom eszméje. E tekintetben a GFK alátámasztja Palágyi elméletét, mert meggyőzően dokumentálja, hogy Marx miképpen vált ezen eszme rabjává, és azt is, hogy miképpen fogalmazta ezt az eszmét újra a német filozófia – mindenekelőtt Hegel és Feuerbach – szellemiségének jegyében, és ennek részeként miként született meg a föntiekben általunk „nyomormitológia”-ként jellemzett marxi doktrína.

Másodszor közismert, hogy már a Marx életében publikált műveknek is lehetséges egy olyan olvasata, mely a marxi társadalomelmélet és történelemfilozófia lényegét egyfajta filozófiai antropológiában látja, illetve egy olyan antropológiát fedez föl Marx tanításában, mely mint előföltevés megelőzi társadalomfilozó-

²³ Bár a polgári társadalom és a szükségszerű nyomor összekapcsolását Palágyi is Marx tanításának egyik alapvető jegyeként azonosítja (vö. pl. Palágyi 1909. 59–60), a kibékíthetetlen osztályharc elmélete és a nyomorelmélet viszonyában az elsőnek ad prioritást.

fiáját és forradalomelméletét. Ez az olvasat pedig a *GFK* alapján kifejezetten kézenfekvővé válik. Mármost Palágyi Marx-kritikája nemcsak egyszerűen azt a benyomást kelti, hogy a kritikus érzéketlen a marxi elmélet ezen antropológiai dimenziója iránt, illetve hogy azt szándékosan vagy akaratlanul félreérti, hanem – paradox módon – *antropológiai megjegyzései olykor kifejezetten egybecsengenek Marx emberképével*. Így antropológiájuk eltérő hangsúlyai ellenére Marx és Palágyi közösek abban, hogy az ember mindkettő számára olyan lény, akinek mibenlétét a biológiai meghatározottságain túlmutató társadalmi-kulturális és szellemi jegyei determinálják, s akinek egyedüli méltó állapota a szabadság.

Így mindezzel kapcsolatban Palágyi kritikájának ismeretében az a kérdés vetődik föl, hogy mennyiben választhatók le Marx antropológiájáról a Palágyi által kritizált mozzanatok, és ennek nyomán mennyiben tartható fönt Marx tanításának antropológiai dimenziója még akkor is, ha egyébként elfogadjuk ezt a kritikát.

A jelen írást ennek rövid taglalásával zárom – mégpedig úgy, hogy *szándékosan elkerülöm* az „emberi lényeg” és az „elidegenedés” számos perspektívából fölöttébb problémásnak tűnő fogalmát.

7. Az antropológia és az osztályharc- és forradalomelmélet viszonya Marx elméletében

E tekintetben három kérdést kell megválaszolnunk.

i) Leválasztható-e a marxi antropológiáról a kibékíthetetlen osztályellentétek, és az ebből következő végletes osztályharc és proletárforradalom elmélete?

Erre a kérdésre a válasz viszonylag egyszerű. Ha a marxi történelemfilozófia alapvető mondanivalóját abban az elképzelésben látjuk, hogy a történelem nem más, mint az ember természetből történő kiemelkedésének és az emberi szabadság kibontakozásának folyamata, amely elvezet majd a „szabadság birodalmába”, akkor Marx tanítása a kibékíthetetlen osztályharcról és az erőszakos proletárforradalomról antropológiájához képest csupán filozófiájának másodlagos rétegévé válik, amely így leválasztható róla.

ii) Mennyiben választható le a marxi antropológiáról az az elképzelés, mely szerint az emberi szabadság teljes kibontakozása a magántulajdon és a piacgazdaság föltételei között megvalósíthatatlan?

E kérdés megválaszolása már nehezebb. Ám ha elfogadjuk azt, hogy a társadalom fejlődésével, a parlamentáris demokrácia keretei között a piacgazdaságnak és a termelőeszközök magántulajdonának negatív hatásai társadalmilag egyre inkább kontrollálhatóak (azaz Marx kategóriájával, ha elfogadjuk azt, hogy e viszonyok által generált „elidegenedés” redukálható), akkor Marx tanításának ezen mozzanata is elkülöníthető antropológiájától.

Igaz, ez esetben a „szabadág birodalmá”-ról mint mitikus célról le kell mondanunk. Ám csereként a társadalmi válságra és a véres, erőszakos, fölforgató eseményekre való várakozás és fölkészülés helyett a marxizmus kontextusában is értelmes célként tűzhető ki a polgári társadalomnak egy olyan dinamikus verziója, mely ugyan sohasem vezethet el a társadalmi javak igazságos elosztásához, de amely legalább, mint ideális célt, optimálisan megközelítheti azt.

iii) A harmadik kérdés Palágyi kritikájának egy olyan mozzanatát érinti, amellyel hely hiányában eddig nem foglalkoztunk, de antropológiailag alapvető. Konkrétan: leválasztható-e Marx antropológiájáról az a tézis, mely szerint a transzcendencia iránti affinitás (így különösen a vallásos hit) összeegyeztethetetlen az emberi szabadsággal?

Ez a tézis oly mértékben a marxi emberképhez tartozik, hogy elvetése annak lényeges modifikációját jelenti. Véleményünk szerint azonban föladása ennek ellenére sem eredményezi annak a marxi tanításnak az elvetését, amely a történelemben az ember természetből való kiemelkedését és az emberi szabadság megvalósulását látja. Ennyiben, ha e tézis Marx antropológiájának szerves része is, megítélésünk szerint kiiktatása még akkor sem jelenti a marxi antropológia alapjainak elvetését, ha egyébként annak jelentős korrekcióját eredményezi.

Ha elfogadjuk tehát az első két mozzanat leválaszthatóságát, illetve a marxi elmélet korrigálhatóságát a harmadik kiiktatásával, az így adódó – némileg modifikált – marxi antropológia megőrizhető lesz akkor is, ha egyébként elfogadjuk a Palágyi-féle kritikát.

Mindezek után csak egy kérdés vetődik fel. Milyen jegye marad ekkor még ennek az antropológiának, amely megkülönbözteti azt attól az antropológiától, amely Teilhard de Chardin kozmológiájában rajzolódik ki elénk? S milyen jegye fogja ekkor megkülönböztetni Marx tanítását a keresztény indíttatású szociális eszmétől? Attól az eszmétől, mely *a társadalmi béke és a magántulajdon* megőrzésével egyidejűleg, valamint *a társadalmi szolidaritás, az emberi méltóság, az igazságosság és más humán értékek* jegyében szintén korlátozni kívánja a magántulajdon szabad fölhasználását, a piaci viszonyokat és a társadalmon belüli anyagi egyenlőtlenségeket?

Írásomat – a terjedelmi korlátra tekintettel – a rövid összefoglaló helyett egy idézettel zárnám:

„...a munkások oly fontosak, hogy valójában az ő munkájukból származnak az államjavak. ...a méltányosság a munkásság állami védelmezését sürgeti, hogy a munka nyereségéből kellő rész jusson nekik...”

A szerző Marx és Engels kortársa volt: XIII. Leónak hívták.²⁴

²⁴ XIII. Leo 1891.

Irodalom

- XIII. Leo (1891): *Rerum novarum* (Roma: 1891. május 15.). Magyarul: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125>
- Luxemburg, Rosa (1904): Organisationsfragen der russischen Sozialdemokratie, I–II. *Die Neue Zeit*. Jahrgang 22, 1903/1904, Zweiter Band. I. 484–492. II. 529–525.
- Marx, Karl (1844): Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844. In *Marx-Engels-Werke, Band 20*. Berlin, Dietz Verlag, 1968. 465–590.
- Palágyi Menyhért (1908): Marx és tanítása 1–6. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*. 1908. 1. évf. 5–10. szám (387–402., 477–499., 616–644., 726–750., 825–847. és 959–996. o)
- Palágyi Menyhért (1909): *Marx és tanítása*. Pécs, Taizs József könyvsajtója.